

AKADEMIKERNAS EKONOMISKA SITUATION

Av med. lic. TH. GÖSTA TUNEVALL, Stockholm

I DISKUSSIONEN om akademikers ställning i samhället, hans utbildning och hans möjlighet att omsätta denna i ett kvalificerat arbete i framåtskridandets tjänst återkommer man med nödvändighet gång på gång till hans ekonomiska situation. Denna har de sista åren varit föremål för rätt mycken uppmärksamhet, sedan de universitetsutbildade yrkesutövarnas fackliga organisationer riktat uppmärksamheten mot denna sida av akademikers aktuella problem. Dessa organisationer, nyligen samlade till Sveriges yngre akademikers centralorganisation, Syaco, ha sökt att genom flera utredningar klarlägga akademikers ekonomiska situation, och resultaten av dessa utredningar ha tid efter annan framlagts i avsikt att skapa förståelse för de krav på löneförbättringar och lättnader i det ekonomiska trycket i övrigt, som från akademikerhåll rests. Utredningsresultaten ha visat att akademikers ekonomiska situation är svag, för vissa yrkesgrupper direkt prekär, och det är ganska naturligt, att de inkomstsiffror som framkommit ofta inte tagits riktigt på allvar, eftersom de alltför mycket gått stiek i stäv mot all inrotad föreställning om ämbets- och tjänstemannaklassens sociala och ekonomiska standard. Och ändå har man då knappast insett, att de redan i och för sig låga inkomstsiffrorna måste ses mot bakgrund, inte bara av vederbörandes direkta studieskulder utan även av hans relativt höga ålder vid inträdet i förvärvsverksamhet och de sociala förpliktelser han påtagit sig i och med sin utbildning. Först så betraktad ter sig akademikers löneutveckling i sitt rätta ljus.

Fackorganisationernas utredande verksamhet och propaganda ha emellertid ännu ej på långt när gett avsett resultat, att skapa vid förståelse för akademikers ekonomiska situation. Men något har åtminstone nåtts. Man har på ansvarigt håll börjat fråga sig, om verkligen allt är så väl beställt, och resultatet har blivit — stora utredningar och, hittills, små förbättringar

Den tryckta situationen för nutida akademiker har framgått som

en logisk följd av samhällets ekonomiska utveckling. Våra lönestater emanera ytterst från en tid av begynnande penninghushållning, då skatte- och lönesummor omskrevos från naturaprestationer till penningbelopp. Penningen var sällsynt och dyr, och beloppen blevo diminutiva efter nutida måttstock. Industrialiseringen medförde en enorm tillväxt av löntagarkategorien genom fabriksarbetarklassens tillkomst, samtidigt som penningvärdet fortlöpande försämrades. Den nödsituation, som löntagarna härigenom råkade i, har hos arbetarklassen medfört gruppens organisation och ett småningom framgångsrikt arbete för att erhålla kompenstationer. För tjänstemannagrupperna däremot har den medfört en alltmer försämrad ekonomisk ställning, som lett till konsumtion av de likvida medel, vilka tidigare samlats inom de ekonomiskt relativt starka befolkningsskikt, varifrån tjänstemannakadern merendels rekryterats. De akademiska yrkena blevo med andra ord ej längre räntabla, de gävo ej sin man hans försörjning. För några årtionden sedan var det ett välbekant faktum, att åtminstone mera framskjutna ämbetsmannabefattningar kunde nås och uppehållas endast av personer med förmögenhet. Numera borde väl detta förhållande ej längre äga giltighet, men — och det avser denna framställning att visa — en analys av akademikernas ekonomiska situation av idag ger med all tydlighet vid handen, att de akademiska yrkena för närvarande ej äro räntabla, att akademikern ej i sitt yrke kan återvinna det kapital han investerat i sina studier för att överlämna det till nästa generation, och att han inte ens bortsett från detta har möjlighet leva under sådana förhållanden som skulle befordra en intellektuell prestation av hög standard.

Den med samhällets alltmera utbyggda organisation ansvarande gruppen av intellektuella befattningshavare få genom den ekonomiska utvecklingen allt mindre andel av den samlade nationalinkomsten på sin lott, och förskjutningen har varit så betydande, att man kunnat tala om ett ekonomiskt jordskred.

Denna ekonomiska deklassering av de akademiska yrkena har lyckligtvis ej följts av någon lika påtaglig social nedvärdering, och det är väl denna omständighet, som vi ha att tacka för en hittills någorlunda tillfredsställande rekrytering av dessa yrken. Föräldraambition hand i hand med ungdomlig vilja att göra en kvalificerad samhällelig insats har tillfört universiteten en myckenhet gott material. Redan ha emellertid de akademiska yrkenas ogynnsamma ekonomiska aspekter förhindrat en rekryteringsförstärkning från de ekonomiskt mindre bärkraftiga skikt, som ge-

nom skolformernas demokratisering fått tillgång till högre grundläggande utbildning. Inom en snar framtid komma förhållandena att gestalta sig ännu ofördelaktigare, om ingenting göres för en radikal förbättring av de lärda yrkenas ekonomi. Dessa yrkens sociala reputation måste med nödvändighet i längden bli lidande på nuvarande förhållanden, och då enbart ekonomiska överväganden bli bestämmande för ungdomens yrkesval, komma universitetet att få vidkännas en övermäktig konkurrens om den högvärdiga arbetskraften från de fria och som följd därav räntabla yrkena.

Med utgångspunkt från dessa överväganden anse de akademiska fackorganisationerna, att de akademiska yrkenas ekonomiska nödläge är en synnerligen ödesdiger faktor i samhällsutvecklingen, och de anse sig handla i samhällets intresse, då de med alla legala medel kämpa för en förbättring av denna ställning därhän, att våra yrken bli i egentlig mening räntabla. Endast härigenom kan garanteras, att samhällets organisation och ledning samt dess mest maktpåliggande funktioner, uppfostran, hälso- och sjukvård, rättsväsen, vetenskaplig forskning och teknisk ledning, komma att bestridas av en intellektuell elit.

En översikt över de akademiska yrkesgruppernas ekonomiska förhållanden är ägnad att ge relief åt denna skildring. Den faktor, som framför allt konstituerar en yrkesgrupps ekonomiska ställning, är givetvis löneutvecklingen inom gruppen. Några exempel från ett antal grupper skall här givas.

Teologerna, som genomsnittligt undergå prästvigning vid 29 till 30 års ålder, få numera kvarstanna som pastoratsadjunkter under 6 år och åtnjuta under denna tid en kontantlön av 201 kronor inkl. dyrtidstillägg och kristillägg. Härtill kommer visserligen fritt rum och kost, en förmån, som emellertid av en person med familj knappast kan utnyttjas. Fortsättningen är början lik. Prästernas lönesatser äro med ett par betydelselösa undantag oförändrade sedan år 1910. Att med denna ekonomiska bakgrund kunna förränta och amortera ett studiekapital, som ligger över 15,000 kronor, förefaller närmast omöjligt, i all synnerhet, som ingen annan akademikergrupp torde rekryteras från socialt och ekonomiskt så svaga skikt som prästerna.

Läkarna med en examensålder av 28 till 29 år och med en minimal studiekostnad av 35,000 kronor få i genomsnitt vänta 4 år på sin första ordinarie underläkartjänst, och dessa år tillbringas under korttidsvikariat, oavlönad auskultanttjänstgöring och tidvis

arbetslöshetsperioder. Under krigsåren ha vikariat stått att er- hålla i större utsträckning än förut, men denna tillfälliga kon- junktur kan knappast bli varaktig. Genomsnittsinkomsten har le- gat, 1 år efter examen vid 300 kronor per månad, 5 år efter examen vid 650 kronor i månaden. Underläkartjänst ger numera sin inne- havare i de flesta fall en grundlön av 550 kronor per månad jämte fri bostad eller ersättning för denna. Härtill kommer extrain- komster, som enligt en utredning under utförande varierar starkt, men som särskilt för de yngre underläkarna endast når blyg- samma belopp.

Juristen tar sin examen vid 25 till 26 års ålder efter att ha nedlagt omkring 20,000 kronor på sina studier. Ett år efter exa- men är hans medelinkomst 200 kronor per månad, 5 år efter exa- men 500 kronor per månad.

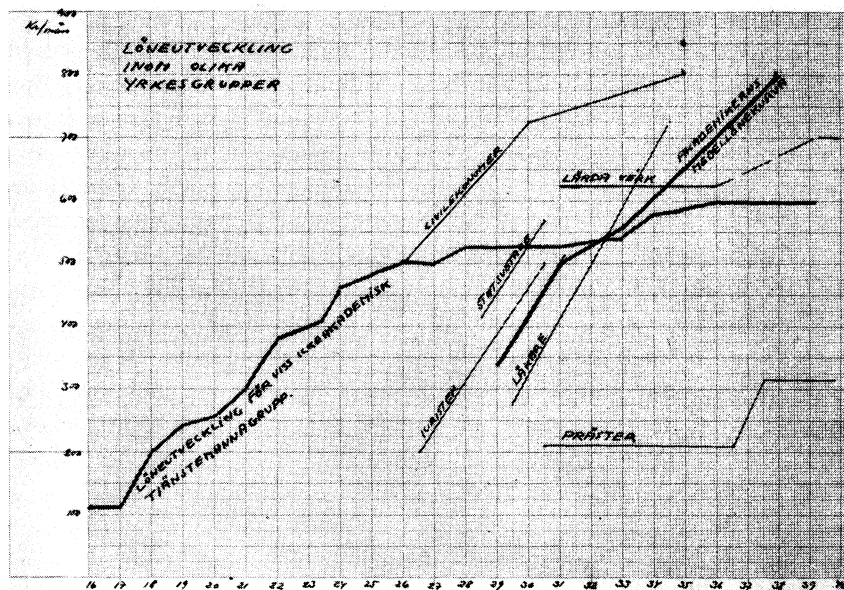
Statsvetaren med genomsnittlig examensålder av 27 till 28 år och med en studiekostnad, approximativt beräknad till 20,000 kro- nor, lyfter 1 år efter examen 416 kronor i månadslön, 3 år efter examen 571 kronor.

Civilekonomen tar sin examen vid 25 år för en medelkostnad av 10,000 kronor och har en medellön, 1 år senare av 500 kronor, 5 år senare av 725 kronor och 10 år senare av 800 kronor.

För den stora gruppen av läroverkslärare, med en examensål- der närmare 30 år och studiekostnader, som ligga synnerligen högt, beroende på de höga kompetenskraven, nå befordran från extra till e. o. adjunkter i många fall först efter 35 års ålder, varvid de flyttas från lönegrad Ex 20 till Eo 21. Härtill kommer den extrabelastning, som provåret utgör, och som endast delvis kom- mer att avlastas genom det till årets riksdag föreslagna provårs- arvodet.

De lärda verkens befattningshavare, slutligen, med deras höga kompetens ha för närvarande en ytterligt långsam befordringsgång, som resulterar i, att de ofta över 40-årsåldern kvarstanna i Eo löne- planen i grader mellan 18 och 21.

För flera grupper skulle liknande siffror finnas att uppräknas, men ovanstående exempel kan vara tillräckligt. Samlar man dessa akademikergrupper till en akademikers medellöne- kurva, kommer den att te sig så, att vederbörande vid en ålder av 28 år, belastad med ett nedlagt studiekapital av 21,000 kronor gör sin examen. 1 år efter denna är inkomsten 340 kronor per må- nad, 3 år efter examen 500 kronor, 5 år efter 560 kronor och 10 år efter omkring 800 kronor per månad.

I ovanstående framställning har som synes även medtagits värden på de två faktorer, som jämte löneutvecklingen främst ha betydelse för det ekonomiska läget, studiekostnader och genomsnittsåldern vid examen. I detta sammanhang må nämnas, att gjorda utredningar inom vissa yrkesgrupper visat mycket höga värden på studieskulden vid examen. Enligt vår åsikt ha dessa siffror mindre värde för bedömandet av akademikerns ekonomiska situation än värdet på det investerade studiekapitalet, alltså de siffror, som ovan uppgivits. Hela studiekapitalet, vare sig det upplånats i bank eller hos enskild person eller hämtats ur släktens eller familjens egna tillgångar måste nämligen förräntas och amorteras. Resonemanget torde ej motsägas, då fråga är om placering i materiella värden, endast en förvänd uppfattning om äganderätt kan motivera en annan inställning, då det gäller kapitalplacering i en utbildning.

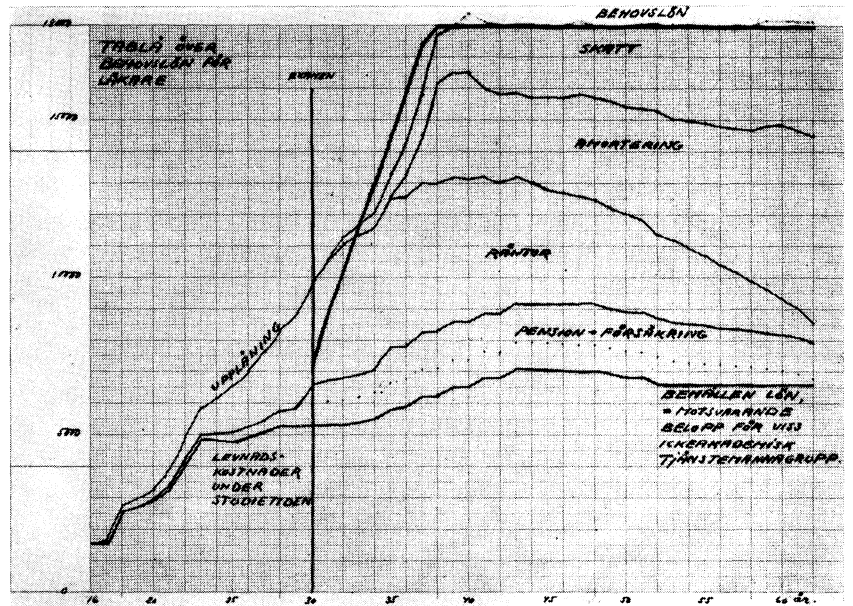
Levnadsåldern vid inträdet i förvärvsverksamhet har betydelse ur flera synpunkter. På den beror längden av vederbörandes »produktiva» verksamhetstid, under vilken alltså studiekapitalet skall amorteras, vidare kostnader för pension och nödvändiga försäkringar, vilka bli dyrare, ju senare de påbörjas, och slutligen avhänger därav, under hur stor del av verksamhetstiden vederbörande normalt har att draga försorg om familj.

Till inverkan av ränteläge och levnadskostnadsindex utsträcker jag ej analysen, men vill betona, att de ofullständiga dyrtidskompensationerna ytterligare måste försvåra situationen.

Sist men inte minst har det aktuella skatteläget ett dominerande inflytande på akademikernas ekonomiska situation. Genom akademikernas sena inträde i förvärvslivet blir den produktiva delen av hans liv ganska kort. Genom den långsamma löneutvecklingen blir den del av hans liv, då han skall inhösta den största delen av sin samlade livsinkomst, ännu kortare. Denna inkomst måste räcka till likviderande av hans levnadskostnader allt ifrån det hans föräldrars underhållsskyldighet upphört, ända till dödsdagen, huru långt efter pensionsålderns uppnående denna än må komma. Genom intensivt arbete måste han därför under dessa få år driva sina inkomster i höjden. De under dessa år jämförelsevis höga inkomsterna komma att drabbas hårt av de progressiva skatterna. En över lång tid fördelad, jämn men jämförelsevis låg inkomst ställer sig skattetekniskt fördelaktigare.

Sammanfattningsvis ter sig alltså akademikernas ekonomiska situation så, att han inträder sent i förvärvslivet, belastad med höga studiekostnader. Han har, eller bör åtminstone ha, familj att draga försorg om redan från början av sin förvärvsverksamhet. Hans inkomster äro under de första åren ofta för låga att ens täcka hans levnadsomkostnader, vilket orsakar ökad skuldsättning, och då inkomsterna efter åtskilliga år stiga till sådana belopp, att en amortering av studiekapitalet skulle kunna börja, försvåras denna av skattetrycket på de högre inkomsterna. En ytterligare belastning utgör kravet på höga försäkringar och i många fall nödvändigheten att ordna egen- och familjepension i egen regi.

Resultatet av dessa faktorer har på ett slående sätt visats av dr Olle Ågren i nyligen offentliggjord utredning, där en jämförelse gjorts mellan inkomstkurvan för en ickeakademisk befattningshavare, vars inkomstnivå kunnat direkt hämtas ur gällande lönetariffer för verket i fråga, och en läkare. Dr Ågren har beräknat tjänstemannens behållna inkomst, sedan vissa fasta utgifter avräknats, för varje år efter fyllda 16 års ålder, och därvid funnit denna vid c:a 25 års ålder nå 5,000 kronor för att i fortsättningen variera mellan 5 och 7,000 kronor. Under förutsättning att läkaren hela tiden från 16-årsåldern har behov av samma behållna inkomst, medför alla de faktorer jag ovan redogjort för, att han redan få år efter examen måste nå en bruttoinkomst av 18,000 kro-

nor för att nå samma nettoinkomst som exemplets ickeakademiker, alltså i runt tal 6,000 kronor per år. Det bör särskilt betonas, att denna beräkning av läkarens behovslön till 18,000 kronor icke inrymmer några kostnader för tillgodoseende av läkarens naturliga krav på större bostad (arbetsrum) och i övrigt på vissa nyttigheter, som konstituera en miljö, i vilken intellektuella prestationer av högre klass rimligen måste presteras. Det är dock ofrånkomligt, att den intellektuelle arbetaren har ett behov av vissa materiella och immateriella tillägg till den minimala levnadsstandarden, vilka för kroppsarbetaren kunna framstå som lyxbetonade, men som för den intellektuellt verksamme utgöra förutsättningen för hans verksamhet.

Ett annat, mera drastiskt exempel på vart de höga studiekostnaderna i förening med skattekonstruktionen leder, kan hämtas ur professor Tord Palanders ofta citerade artikel i Dagens Nyheter i fjol om studieskulderens straffbeskattning, där det visas, att varje krona genomsnittsakademikern förbrukat under studietiden, senare får återbetalas med fem kronor.

Sådan ter sig alltså för närvarande akademikerns ekonomiska situation, och det är trängande nödvändigt att söka utvägar till

densammas förbättring. Jag vill söka ge några drag ur de akademiska fackorganisationernas arbete för att påverka de ekonomiska faktorer jag tidigare redogjort för. Först tilldrar sig då organisationernas rent fackliga åtgärder för rimligare lönesättning intresse. Beträffande detta arbete vill jag endast framhålla ett par omständigheter, som ha visat sig betydelsefulla för arbetets framgång. Synnerligen viktigt vid förhandlingsarbetet är, att framställda lönekrav verkligen äro välmotiverade. En fortsatt utredningsverksamhet och en effektiv informationsverksamhet på grundval av utredningsresultaten äro därför nödvändiga som basis för lönekrav, vilka med nödvändighet måste gå högre än för befattningshavare utan akademisk utbildning. Här spelar begreppet behovslön stor roll, och den utredning om behovslönens storlek, som av dr Ågren utförts för läkarnas del, torde komma att följas av liknande arbeten hos andra yrkesgrupper. Den andra synpunkt, som visat sig ha betydelse vid förhandlingarna, är den omständigheten, att vissa akademiska grupper äro företrädade såväl inom tjänstemannakåren som i den fria förvärvsverksamheten. Det har visat sig vara lättare att nå rimliga löner för dessa kategorier, där alltså tjänstemannastaten fått vidkännas konkurrens om arbetskraften från de fria verksamhetsfälten inom samma yrkesområde. I det fria näringslivet betalas arbetskraften med vad den är värd, i allmän tjänst synas andra betalningsnormer gälla. Det är då ganska naturligt, att vederbörande organisationer sökt till varje pris värna om den partiella frihet, som vissa akademiska yrken ännu kunna inrymma. Ge vi upp denna frihet, pressas vi alla in i lönetariffer, som helt enkelt ej konstruerats för arbetstagare med akademisk utbildning.

Som det är ovisst om och när akademici nå fram till lönevillkor, som svara mot deras inkomstbehov, måste man angripa problemet även från den andra ändan, alltså söka påverka de faktorer, som konstituera detta jämförelsevis stora inkomstbehov.

För att då först behandla studiekostnaderna, så är det givet, att ett nedskärande av dessa är önskvärt, men här möta betydande svårigheter. Det för den blivande yrkesverksamheten nödvändiga kunskapsstoffet och därmed också litteraturens omfattning tendera att svälla ut alltmer, och försöken att begränsa kurserna kunna knappast ens neutralisera denna utveckling. Ett förkortande och förbilligande av studierna genom en tidigare och trängre specialisering är en farlig väg, då den äventyrar akademikerns överblick över ämnesgruppen och begränsar hans rörelsefrihet

inom yrkesområdet. Den enda framkomliga vägen är en verklig rationalisering av studierna, något som endast kan åstadkommas genom förbättringar av undervisningen, d. v. s. genom ökad tillgång till lärarkrafter, tillfredsställande tekniska hjälpmedel vid undervisningen, framställandet av en billig och väl avpassad kurslitteratur etc. Allt detta kräver emellertid en ökad frikostighet från statens sida gentemot våra högre utbildningsanstalter. Vi hysa förhoppningar, att den nya universitetsutredningen skall få stor betydelse härvidlag, liksom de utredningar om åtgärder till den vetenskapliga forskningens främjande, som utförts tidigare. I utredningsarbetet böra de akademiska fackorganisationerna beredas tillfälle taga del, då inom dessa finnes representerad en betydande fond av fackkunskap, som bör utnyttjas.

Indirekt kunna studiekostnaderna nedbringas genom en statlig subventionering i form av ökad tillgång till stipendier och räntefria studielån, men redan en statlig »hjälp till självhjälp» skulle kunna betyda mycket. Denna skulle tänkas som en reglering av låneformerna med uppställande av goda normalamorteringsplaner, beräknade med hänsyn till akademikers ekonomiska bärkraft. Ett inträdande i viss utsträckning av staten som borgensman skulle därtill minska kraven på dyrbara »låneförsäkringar». Syaco har sedan någon tid undersökt möjligheterna att åvägbringa sådana hjälpåtgärder.

Alla dylika hjälpåtgärder till trots måste ändå alltid akademikers ekonomiska belastning från studietiden bli betydande. Det är därför av vikt, att hans inträde i förvärvslivet ej onödigtvis försenas. Studierationaliseringen kanske kan vinna någon tid åt hans yrkesverksamhet och underlätta balanserandet av studiekostnaden, så mycket mer angeläget är det då, att ej en olycklig och onödig förlängning av skolstudierna under någon motivering får omintetgöra denna vinst.

Ett förhållande, som kanske av den yngre akademiker inte tillmätes så stor betydelse, men som med tiden visar sig utgöra en alldeles väsentlig faktor i hans ekonomiska ekvation, är de i många fall osäkra anställningsförhållanden, som råda inom de akademiska yrkena, särskilt för de yngre befattningshavarna. Inom många kårer är en oproportionerligt stor del av kadern anställd som extra befattningshavare, utan fastställd uppsägningstid, utan fixerad semesterrätt utöver semesterlagen och utan vare sig egen eller familjepension. Det sena inträdet i med pensionsrätt förenad befattning gör, att han mera sällan någonsin uppnår full och ef-

fektiv pension, och under lång tid står hans familj utan skydd i händelse av familjeförsörjarens frånfälle. Den ansvarskännande ordnar pensionsfrågan i egen regi, men sådant kostar pengar, i all synnerhet blir kostnaden kännbar under de första, dåligt avlönade åren, då självpensioneringen är nödvändigast.

Det problem, som i dessa tider allt mer poeakar på uppmärksamhet, är akademikerns skattetekniska ställning. Redan tidigare nämndes, hur livsinkomstens koncentrerung till ett fåtal år medförde en ökad skattebelastning och gavs ett par exempel på den ohållbara situation, som så uppkommit för akademikern. Orsaken till denna skattesituation är förutom skatteprogressiviteten det förhållandet, att amorteringar av studieskuld ej äro avdragsgilla vid deklaration. Den nu verksamma kommittén för undanröjande av inadvertenser i beskattningen har diskuterat dessa frågor utan att ännu veterligen ha tagit slutgiltig ställning till dem. Svårigheterna vid ett genomförande av skattelättnader för de med studieskulder belastade äro huvudsakligen av två slag. Dels måste förutsättas, att utbildningskostnader även för ickeakademiker upptagas till behandling i sammanhanget, ehuru kanske skuldbelopp av den storleksgrad som förekommer huvudsakligen hos akademici böra stå i första rummet såsom särskilt svåra att bära. Dels torde uppstå betydande svårigheter, då den formel skall sökas, enligt vilken skattelättnaderna skola åtnjutas. Man har här föreslagit uppgörandet av en »markegångstaxa», upptagande vissa normalbelopp för studiekostnaderna för de olika akademiska examina. Av dessa belopp skulle årligen en viss bråkdell få avdragas från inkomsten under ett visst antal år. Som underlag för åtgärder av detta slag torde den av Syaco begärda utredningen om akademikerns ekonomiska förhållanden och deras inverkan på hans familjebildning få stor betydelse.

Till sist vill jag i korthet beröra en frågeställning, som de sista åren tilldragit sig stort intresse, icke minst i samband med den s. k. studentriksdagen i Stockholm 1943. Jag åsyftar frågan om reglering av tillströmningen till de akademiska yrkena. I viss utsträckning måste de akademiska fackorganisationerna ansluta sig till kravet på en sådan, detta av flera orsaker. Denna vår inställning bottnar ej i strävan efter en monopolställning, som ibland gjorts gällande, utan betingas av andra skäl. Visserligen betingas prissättningen på akademiskt utbildad arbetskraft i viss mån av förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, varför ett allt för stort överskott försvårar arbetet för en rimlig lönesättning, men

viktigare är ändå den misshushållning med allmänna och enskilda medel, som nu äger rum, i det inom vissa ämnesgrupper utbildas fler än som kan utnyttjas av samhället med dess nuvarande organisation, under det att utbildningskapaciteten inom andra områden ej räcker till för att fylla ens det mest ofrånkomliga behovet av akademisk arbetskraft. Det senare förhållandet kan avhjälpas relativt snart genom utbildningsanstalternas utbyggnad, det tidigare ligger däremot besvärligare till. Något måste dock göras även åt denna fråga, ty den skuldbelastade, familjeförsörjande akademikern kan icke bära bördan av längre tids arbetslöshet. Det skulle föra alltför långt att här diskutera vägar till en rationalisering av dessa förhållanden, men jag vill dock framhålla, att en väl genomförd yrkesvägledning, insättande redan på skolstadiet och baserande sig på prognostiska undersökningar, som endast kunna verkställas av ett kontinuerligt arbetande prognosinstitut, måste komplettera eventuella spärrbestämmelser, för att dessa ej skola bli alltför kännbara.

Som framgår av denna framställning, äro några av storheterna i akademikerns ekonomiska ekvation påverkbara av direkta ingripanden från våra fackorganisationer. Dessa ingripanden måste givetvis göras, och de komma att göras, men medföra knappast en lösning av hela problemet. För en sådan lösning äro vi beroende av statsmakternas medverkan. Vår förhoppning är, att för dessa skall stå klart, vilken betydelse den akademiskt utbildade arbetskraften har för ett samhälle i oavlätlig utveckling, och att kapitalinvestering i vetenskaplig forskning och utbildning på lång sikt är synnerligen väl räntabel. Likaså bör det vara klart, att denna utbildning, forskning och verksamhet i övrigt under inga villkor kan tillfredsställande uppbäras av en akademikergrupp, som ekonomiskt och socialt deklasserats till ett manschettproletariat.